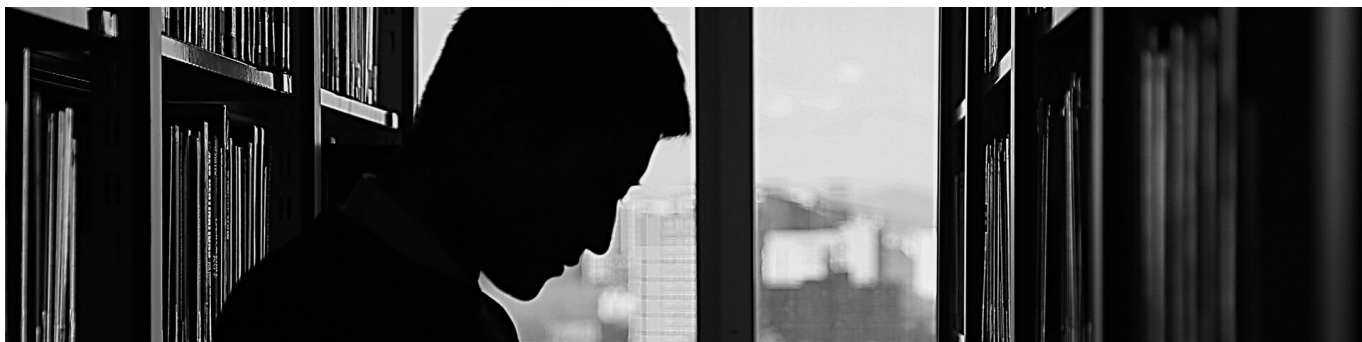

Polisemia jako naturalna właściwość języka

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Stanisław Barańczak, *Co będzie świadectwem*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2006, s. 189.
- Źródło: *Hasło: polisemia*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański i inni, Wrocław 2003, s. 447.
- Źródło: Joanna Mueller, *jak ją kochasz?*, [w:] tejże, *Intima Thule*, Wrocław 2015, s. 17.

Polisemia jako naturalna właściwość języka

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Zapewne nie raz zdarza ci się źle zrozumieć to, co mówi do ciebie inna osoba, mimo że używa tego samego języka co ty. Czy język jest zatem logiczny i precyzyjny? Gdyby tak było, nie dochodziłoby do nieporozumień. Z czego mogą wynikać? Jedną z przyczyn może być wieloznaczność języka.

Założmy, że słyszysz zdanie wyrwane z kontekstu: *O 19:00 gram w Szczytnie*. Czy od razu wiesz, o jaką czynność dokładnie chodzi? Może nadawca tego komunikatu bierze udział w meczu piłki nożnej, a może jest muzykiem i o 19:00 daje koncert albo aktorem występującym tego dnia w spektaklu teatralnym? Jak widzisz, czasownik *grać* może mieć różne znaczenia, a o jego odniesieniu decyduje kontekst wypowiedzi.

Twoje cele

- Zdefiniujesz, czym jest polisemia.
- Scharakteryzujesz typy polisemii.
- Odróżnisz polisemię od homonimii.
- Wskażesz przyczyny wieloznaczności w języku.

Przeczytaj

“ Hasło: polisemia

[...] posiadanie przez wyrażenie językowe (morfem, wyraz, zwrot lub zdanie) kilku znaczeń.

Źródło: *Hasło: polisemia*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański i inni, Wrocław 2003, s. 447.

Wyrażenia **języka naturalnego** mają tę właściwość, że mogą posiadać więcej niż jedno znaczenie. Na przykład wyraz „koszulka” może oznaczać element ubioru, ale również folię ochronną do papieru. O tym, z jakim znaczeniem mamy do czynienia, decyduje kontekst zdaniowy lub sytuacyjny. Kiedy usłyszymy wyraz „skrzydło” z ust ornitologa, prawie na pewno będzie ono znaczyło coś innego niż wypowiedziane przez trenera drużyny piłkarskiej.

Tradycyjnie odróżnia się polisemię od homonimii. Polisemia to wieloznaczność, której źródłem jest wspólne pochodzenie znaczeń danego leksemu. Przykładem wypowiedzenia wieloznacznego może być zdanie: „Ania od kilku godzin chodzi z Markiem” – nie jest jasne, czy „chodzi” znaczy tutaj „jest w związku”, czy np. „spaceruje”. W homonimii nie da się sprowadzić znaczeń wyrazu do wspólnego źródła. **Polisemem** będzie zatem leksem **głowa** w znaczeniach:

- głowa
 - część ciała zawierająca mózg i narządy zmysłowe
 - człowiek stojący na czele społeczności lub organizacji
 - część rośliny kształtem przypominająca głowę
 - górna, zaokrąglona część czegoś

Wszystkie te znaczenia są ze sobą powiązane: cechy głowy, takie jak kształt czy bycie ośrodkiem mózgu, zostały przejęte dla zastosowań metaforycznych, które ukonstytuowały się w języku jako inne znaczenia tego wyrazu. Z kolei dwa ze znaczeń leksemu **para**: ‘dwie osoby, dwoje zwierząt’ oraz ‘substancja w stanie lotnym tworząca się przez podgrzewanie lub stygnięcie cieczy bądź ciał stałych’ nie mają ze sobą nic wspólnego poza jednakowym kształtem morfologicznym (formą). Takie jednostki noszą nazwę **homonimów**.

Wyróżnia się kilka rodzajów polisemii. Można przyjąć, że obok **polisemii leksykalnej** występuje też **polisemia składniowa**, chętnie wykorzystywana w celu manipulacji językowej,

np. w mediach. Polega ona na tym, że konstrukcja składniowa, jaką jest grupa wyrazów, np. zdanie, może mieć niejasne znaczenie i więcej niż jedną interpretację. Dla przykładu w sformułowaniu „zdrada Janka” nie wiadomo, czy chodzi o to, że Janek kogoś zdradził, czy sam został zdradzony. Jak widać, mimo identycznego znaczenia słownikowego wyrazów ich powiązanie w wypowiedzeniu powoduje dwuznaczność.

Polisemia, zarówno leksykalna, jak i **składniowa**, to częsty zabieg poetycki, zwłaszcza u twórców szczególnie skupionych na języku, jak np. u Stanisława Barańczaka (1946–2014). Zwróć uwagę na bogactwo znaczeń z pozoru prostych wyrazów – otworzyć/otwarte, zamknąć/zamknięte – wydobyte przez poetę w wierszu *Co będzie świadectwem*.

((Stanisław Barańczak

Co będzie świadectwem

Krystynie i Ryszardowi Krynickim

Nie nasze podręczniki historii, których nikt
nie otworzy, bo i po co, nie
gazety, które nigdy nie były otwarte
na rzeczywistość (jeśli nie liczyć niektórych
nekrologów i prognoz pogody), nie listy,
które tak często były otwierane, że
niczego w nich nie mogliśmy pisać otwarcie,
i nawet nie literatura, też zamknięta
w sobie, w szufladach urzędników albo
w tekturowych trumienkach okrojonych wydań;

jeśli co pozostanie, to otwarte oczy
tego dziecka, co dzisiaj nie może zrozumieć
naszego świata zamkniętego – i
otwiera usta, aby zadać nam pytanie;
i jeśli nie przestanie powtarzać swych pytań,
da kiedyś naszej prawdzie otwarte świadectwo

Źródło: Stanisław Barańczak, *Co będzie świadectwem*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2006, s. 189.

Rozbijaniu frazeologizmów oraz sygnalizowaniu niejednoznaczności służą w poezji m.in. przerzutnie – w cytowanym wierszu np.: „i nawet nie literatura, też zamknięta / w sobie, w szufladach urzędników (...)”, pozwalające zderzyć dosłowność z niedosłownością.

W przytoczonym fragmencie poeta eksponuje dwuznaczność słowa „zamknięta”. Zestawia metaforyczne znaczenie wyrażenia „zamknąć się w sobie” (wycofać się, odizolować, a także uciszyć) oraz dosłowne znaczenie czasownika „zamknąć”.

Słownik

etymologia

(gr. *étymon* – prawda, istota, znaczenie + *lógos* – słowo, nauka) dział językoznawstwa zajmujący się pochodzeniem wyrazów; w znaczeniu potocznym: pochodzenie wyrazu

homonimy

(gr. *homónymos* – równoimienny) – wyrazy niepowiązane ze sobą znaczeniowo, pochodzące z innych źródeł, ale mające identyczną formę

język naturalny

język będący wytworem historycznego rozwoju, w przeciwieństwie do języków sztucznych

leksem

wyraz lub wyrażenie traktowane jako jednostka słownikowa

polisemy

(gr. *polýsēmos* – wieloznaczny) – wyrazy mające kilka znaczeń, między którymi istnieją związki i zależności

polisemia leksykalna

wieloznaczność leksemu (wyrazu)

polisemia składniowa

wieloznaczność zdania/konstrukcji składniowej

Prezentacja TED

Polecenie 1

Wysłuchaj wykładu prof. Jana Miodka o wyrazach wieloznacznych. Wskaż czynniki wpływające na rozwój polisemii w języku.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/Dmul5ahU3>

Wykład prof. Jana Miodka, językoznawcy, o wieloznaczności wyrazów

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film z nagraniem wykładu profesora Jana Miodka, o wieloznaczności wyrazów.

Polecenie 2

Zapoznaj się z mapą myśli przedstawiającą typy polisemii, a następnie uzupełnij ją o przykłady wieloznaczności leksykalnej i składniowej. Możesz się posłużyć przykładami z wykładu prof. Miodka.

- POLISEMIA
 - składniowa
 - leksykalna

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Które z wymienionych wyrazów są przykładem polisemii?

Polisemia

grzbiet

śmigło

tamto

kogut

Niepasujące elementy

Ćwiczenie 2

Jakie znaczenie ogólne mają słynne nazwiska w podanych zdaniach? Wskaż prawidłową odpowiedź.

Marek czyta Mickiewicza. Asia lubi Niemena. Na wystawie można oglądać van Gogha.

☐

Są to przydomki albo pseudonimy.

☐

Są to nazwy określające twórczość danego artysty.

☐

Są to tytuły dzieł sztuki.

Ćwiczenie 3

Jaki rodzaj polisemii dotyczy tylko wypowiedzeń?

☐ polisemia leksykalna

☐ homonimia

☐ polisemia składniowa

Ćwiczenie 4

Odpowiedz jednym zdaniem na pytanie, czym różni się polisemia leksykalna od polisemii składniowej.

Ćwiczenie 5

Wskaż wypowiedzenia polisemiczne składniowo.

☐ Przyszła żona.

☐ Stały nadzór kamer.

☐ Pieniądze to nie wszystko.

☐ Grupa ludzi została zatrzymana.

Ćwiczenie 6

Napisz, czym różni się homonimia od polisemii.

Ćwiczenie 7

Zastanów się nad przyczyną istnienia w języku naturalnym wieloznaczności. Odpowiedz jednym, maksymalnie dwoma zdaniami.

Ćwiczenie 8

Wymyśl i zapisz zdanie polisemiczne.

Praca domowa

Wykonaj jedno z podanych poleceń:

1. Opracuj krzyżówkę z przymrużeniem oka wykorzystującą zjawisko polisemii.
Przygotuj przynajmniej 10 haseł z odpowiedziami.
2. Stwórz mem wykorzystujący zjawisko polisemii.

Dla nauczyciela

Autor: Piotr Obolewicz

Przedmiot: Język polski

Temat: Polisemia jako naturalna właściwość języka

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

4) rozpoznaje zjawiska powodujące niejednoznaczność wypowiedzi (homonimie, anakoluty, elipsy, paradoksy), dba o jasność i precyzję komunikatu;

IV. Samokształcenie.

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności.

Cele operacyjne. Uczeń:

- charakteryzuje typy polisemów,
- odróżnia polisemy od homonimów,
- wskazuje przyczyny i przykłady wieloznaczności w języku.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- drama;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego;
- praca w grupach.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- przygotowane wcześniej zestawy polisemantyzmów.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Polisemia jako naturalna własność języka”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z miniwykładem prof. J. Miodka na temat wieloznaczności w języku. Poleca także wykonanie zadania 1 towarzyszącego filmowi.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy temat lekcji oraz cele zajęć, omawiając lub ustalając razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: nauczyciel pyta, na czym polega zjawisko polisemii oraz jakie czynniki wpływają na rozwój polisemii w języku. Prosi uczniów o podanie własnych przykładów niejednoznaczności językowych. Być może uczniowie opowiedzą o sytuacjach ze swojego doświadczenia, w których polisemia zaburzyła komunikację lub np. spowodowała niezamierzoną śmieszność. Warto wykorzystać te przykłady podczas lekcji.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu e-materiału. Indywidualnie zapoznają się z treścią w sekcji „Przeczytaj”. Po lekturze warto omówić przykłady polisemii w wierszu Stanisława Barańczaka *Co będzie świadectwem*, upewniając się, że uczniowie dobrze zrozumieli istotę tego zjawiska w języku. Następnie nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej polecenie 2 z sekcji „Prezentacja TED” i prosi uczniów, by wykonali je w parach. Uczestnicy zajęć przygotowują mapę myśli, na której umieszczają zebrane przed lekcją i podczas lekcji przykłady. Mogą również stworzyć własną typologię polisemów (np. według części mowy albo według środków retorycznych). Po upływie wyznaczonego czasu nauczyciel prosi o zaprezentowanie mapy myśli wybranych uczniów. Wspólne omówienie ze wskazaniem mocnych i słabych stron propozycji.
2. W drugiej części tej fazy lekcji uczniowie, w parach, wykonują wybrane przez nauczyciela ćwiczenia. Warto zwrócić uwagę na ćw. 8, bo można w nim wykorzystać przykłady podane przez uczniów we wstępnej części lekcji. Po upływie wyznaczonego czasu nauczyciel weryfikuje poprawność podanych przez uczniów odpowiedzi.
3. Nauczyciel dzieli klasę na 4-osobowe grupy. Każdy zespół otrzymuje zestaw polisemów. Zadaniem grup jest przygotowanie i odegranie scenek z wykorzystaniem co najmniej dwóch polisemów: jednego leksykalnego, drugiego składniowego. Po prezentacji każdego zespołu inna grupa komentuje scenkę, wskazując użyte polisemy oraz opisując ich wpływ na komunikację. Przykłady zestawów polisemów do wykorzystania:
A: ucho, podjazd, rozklejać się, spadać;
B: nuta, wisieć, rozwijać (się), topić (się);
C: konto, kłaki, przesłuchać, prowadzić;
D: proszek, zielone, podwędzić, skoczyć.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie lekcji nauczyciel prosi uczniów o stworzenie sloganu reklamowego wykorzystującego zjawisko polisemii. Wybrani lub chętni uczniowie wypisują swoje propozycje na tablicy. W ramach podsumowania wszyscy uczestnicy lekcji biorą udział w omówieniu zgromadzonych przykładów: wyjaśniają wykorzystany mechanizm i omawiają efekt.

Praca domowa:

1. Opracuj krzyżówkę „z przymrużeniem oka” wykorzystującą zjawisko polisemii. Przygotuj przynajmniej 10 haseł z odpowiedziami.
2. Stwórz mem wykorzystujący zjawisko polisemii.

Materiały pomocnicze:

- „Polisemia” – Czasopismo Naukowe Antropologów Literatury Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- K. Burska, B. Cieśla, K. Jachimowska, B. Kurda, *Kreatywność językowa w reklamie. Podręcznik nie tylko dla specjalistów*, Łódź 2016.
- Jadwiga Kowalikowa, *Kształcenie językowe. Teoria dla praktyki*, w: *Polonista w szkole*, red. Anna Janus-Sitarz, Kraków 2004.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Prezentacja TED” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.